

Semir Rebronja¹

AL-ĠAZAL – ARAPSKA LJUBAVNA PJESMA U PRIJEISLAMSKOM I UMAJADSKOM PERIODU

Sažetak

Rad tretira arapsku ljubavnu poeziju i njene glavne karakteristike u prijeislamskom i omajadskom periodu. Nastanak, razvoj i karakteristike ove poezije u uskoj su vezi s prirodom samog pjesnika, kao i mjestom nastanka. Na osnovu toga razlikujemo gradski i pustinjski gazel. S aspekta stilskih osobnosti, kao i pjesnikove posvećenosti cilju svoga pjevanja, gradski gazel se izjednačava s hedonističkim, a pustinjski s uzritskim, odnosno platonskim gazelom. Korijeni gazela sežu do ranih perioda i početka arapske književne tradicije. I najstarije pjesme koje danas imamo pred sobom počinju uvodnim ljubavnim prologom, koji je u prijeislamskoj kasidi imao nezaobilazno mjesto na samom početku kaside i predstavljao uvod u dalje pjesnikovo pjevanje.

Ljubavna pjesma prenesena je i u omajadski period, ali u novoj formi i s novim jezičko-stilskim osobnostima, a omajadska epoha je također period osamostaljenja gazela kao samostalnog pjesničkog žanra. Time gazel dobija zasluženno mjesto u arapskoj književnosti i u budućnosti će veoma rijetko imati ulogu iz prijeislamske kaside, kada je bio samo jedna sekvenca u pjesnikovom pjevanju.

Ključne riječi: gazel, ljubavna poezija, kasida, hedonistički gazel, platoniska ljubav

1. Uvod

U književno-teorijskoj literaturi gazel (al-ġazal) se najčešće definiše kao lirski ljubavna pjesma, koja se sastoji od distiha (al-bayt) čiji broj varira između pet i petnaest. To je tužna pjesma o

---

¹ Viši asistent, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, r_semir@yahoo.com

Rad autora je dostavljen 19. 11. 2014. godine, a prihvaćen za objavljivanje 30. 11. 2014. godine.

ljubavi, često erotsko-elegijskog karaktera. Termin je arapskog porijekla, ali se upotrebljava i u perzijskoj, turskoj i urdu književnosti i u njihovim jezicima ima posebno značenje (Lewis, 1991:1028/2).

Korijen riječi sačinjen je od triju suglasnika ġ-z-l od kojeg je i *gazala* (*ġazala*), glagol koji upućuje na *zabavljanje*, *ljubavni razgovor*, *ukazuje na pjesmu mladića upućenu djevojci* (Lewis, 1991:1028-1029/2). U *Tadž al-arusu* (Tağ al-'arūs) stoji: „*Muğâzalat al-nisâ'* – označava razgovor sa ženama. Ibn Sida (Ibn Sīda) navodi da riječ *gazel* označava igranje i zabavljanje sa ženama. Naš učitelj kaže² da je očigledno kako ova riječ znači razgovor sa ženama i ovo je jedno od njegovih značenja. Poznato je kod književnika i lingvista da su *gazel* i *nasib* (*al-nasīb*) – ljubavni prolog na početku pjesme, pohvale vidljivih dijelova tijela voljene osobe ili sjećanje i spominjanje dana ljubavnih susreta ili rastanka i njenog odlaska. Na osnovu svih mišljenja mi zaključujemo da *gazel* obuhvata sve postupke, situacije i riječi koje teku između zaljubljenog i voljene“ (Al-Zubaydī, 1965:91/30).

2. Ljubav i ljubavna pjesma u arapskoj književnosti

Jedna od najopjevanijih tema arapske književnosti je ljubav. Bila je veoma bliska srcima Arapa te su joj, zbog toga, dali veoma mnogo imena. Također, mnogo je i djela nastalih na temu ljubavi. O značajnom mjestu ljubavi kod Arapa dovoljno govori podatak da postoji više od šezdeset termina koji se odnose na ljubav (Al-Ġawziyya, 1999). Ovo je značajan podatak ako se uzme u obzir značaj koji su prijeislamski Arapi pridavali jeziku. Jezik je bilo njihovo najveće bogatstvo i njime su se dičili, zato su najvažnije stvari i pojave u njihovom životu imale i najviše imena koja su ih detaljno i precizno opisivala, ističući svako za sebe i najtananije nijanse značenja. Ibn Kajim (Ibn al-Qayyim) u svom djelu o ljubavi *Rawda al-muhibbīn wa nuzha al-'âšiqīn* navodi većinu ovih izraza, od kojih su posebno frekventni sljedeći: *al-mahaba* (*al-maḥabba*), *al-alaka* (*al-'al'qa*), *al-heva* (*al-haw'*), *al-sababa* (*al-sab'ba*), *aš-šavk* (*al-šawq*), *al-kelef* (*al-kalaf*), *al-išk* (*al-'išk*) i mnogi drugi. Svaki od ovih termina nosi sebi svojstveno značenje, ukazujući na

---

² Misli se na autora djela *Al-sihâh tağ al-luğat wa sihah al-'arabiyya* Ismaila b. Hamada al-Dževheriju (Ismâ'īl b. Hammâd al-Jawharī, umro 393. hidžretske godine, 1003. godine n. e.)

različite nijanse ljubavi, ljubavnog bola, čežnje, žudnje za voljenom osobom.

Na mjesto ljubavi ukazuje i činjenica da su izrazi koji označavaju gazel i ljubav sastavljeni od glasova koji se lahko izgovaraju, da u njima nema konsonantskih *podvostručenja* (tađ'if i tašdīd), a imena žena u gazelu su sastavljena od „milozvučnih“ glasova; Hind (Hind), Lejla (Layla), Busejna (Buṭayna), Aza ('Azza). Sve ovo govori o bliskosti koju je arapski pjesnik osećao prema ljubavi i ženi (Abu Rihâb, 1947:10). Sada ćemo navesti nekoliko najzastupljenijih termina koji se odnose na ljubav s njihovim osnovnim značenjima:

Al-Hubb (al-Hubb – ljubav) Prema mišljenju nekih autora, osnova riječi *hubb*, *mahabba* jeste *al-safa'* – čistoća, jer Arapi, kada žele da kažu da neko ima čiste i blistave zube, kažu *habab al-asnân* (Al-Ġawziyya, 1999). Autor *Tadžu al-arusa* kaže: „Ahaba al-bair (Ahabba al-b'aīr) – za devu koja legne i neće da ustane. To je ona deva koja, uslijed bolesti, legne na zemlju i ne može ustati te u takvom stanju ostaje sve dok ne umre ili bude izliječena“ (Al-Zubaydī, 1965:220/3). Ovim se želi ukazati na stanje zaljubljenog srca koje, poput bolesne deve vezane za zemlju, biva vezano za srce svoje drage i u takvom stanju ostaje sve dok se ne izliječi ili, iz prevelike ljubavi, umre. Postoje i mnoga druga značenja ovog korijena, od kojih je bitno istaći sljedeća: *al-habba* – sjemenka neke biljke (Al-Zubaydī, 1965: 221/3). Ljubav je poput sjemena, zasijana u srcu zaljubljenog, iz kojeg klija i raste biljka ljubavi. *Al-habbet* označava i ono što nosi voda u naletu bujice (Al-Zubaydī, 1965:221/3). U tom smislu, ljubav bi označavala i uznemirenost i uzbuđenje prilikom susreta s voljenom. Izraz *habbetu al-qalb* u arapskom jeziku također označava i najskriveneje dubine čovjekovog srca. To je i crni ugrušak krvi koji se stvara u ljudskom srcu (Al-Zubaydī, 1965:223/3). Ovaj izraz označava i čašu ispunjenu vodom ili pijeskom u koju ništa više ne može stati (Al-Zubaydī, 1965:224/3). U ovom izrazu vidimo sve aspekte ljubavi: zasićenost srca, koje je puno, nepristupačno i zatvoreno za svakog drugog do voljene osobe, poput čaše ispunjene vodom, pijeskom ili drugom materijom.

Al-alaka (al-'Alâqa – veza, spona) – govoreći o značenju ovog izraza, Al-Džavhari (Al-Ġawharī) u *Al-Šiḥaḥu* kaže da dolazi u značenju ljubav, strast; za pogled pun ljubavi Arapi kažu nazretun min zi alak (nazra min zī 'alaq). Pjesnik kaže:

Htio sam se strpiti prema tebi, ali izdade me

Ljubavna nit što je u mome srcu od davnina za te

(Al-Ġawharī, n. d.:958).

Al-hava (al-haw' – strast, naklonost) u arapskom jeziku označava ljubav i naklonost u svim situacijama, bilo da se radi o dobru ili o zlu (Fayruzabâdī, 1995:1211). U *Tadžu al-arusu* se navodi: „Al-Hava je ljubav... Al-Azhari kaže: ‘To je zaljubljenost zaljubljenog prema nečemu i dominacija te ljubavi nad njegovim srcem.’“ (Al-Zubaydī, 1965:326/40).

Al-meveda (al-mawadda – prevelika ljubav) u arapskom jeziku označava preveliku ljubav. To je stepen ljubavi u kojoj onaj koji voli osjeća veliku milost i nježnost prema voljenoj osobi (Al-Ġawziyya, 1999:14). U *Tadž al-arusu* se navodi: „Al-Wadd, al-widâd je ljubav i prijateljstvo, a upotrebljava se i u značenju htijenja i željenja. Ibn Sidah kaže: ‘Al-Waddu je ljubav u svim aspektima dobra’. U djelu *Al-Mufradat* stoji: ‘Al-Waddu: Ljubav prema nečemu i želja da to voljeno postoji i opstoji i upotrebljava se u svakom od ova dva značenja... Al-wuddu je čovek previše zaljubljen’“ (Al-Zubaydī, 1965:678/9).

Al-Vedžd (al-Wagd – ljubav pomiješana s tugom) – ovaj izraz obično označava ljubav nakon koje dolazi tuga i koristi se da označi tugu izazvanu ljubavlju (Al-Ġawziyya, 1999:15). U *Tadžu* stoji: „Wağd, s fathom i sukunom, upotrebljava se samo kada je ljubav u pitanju. To je stanje u kojem čovjek prema ženi osjeća snažnu ljubav, kada za njom žudi i voli je snažno i duboko... isti korijen se upotrebljava da označi i tugu, s tim što u perfektu dolazi na oblik wahida“ (Al-Zubaydī, 1965:256-257/9).

Al-šavk (al-šawq – čežnja) je stremljenje srca prema nečemu. U *Tadžu* se navodi: „Al-šawq je stremljenje duše prema nečemu, praćeno čežnjom.“ (Al-Zubaydī, 1965:538/15).

As-sababa (al-sabâba – žarka ljubav) – autor *Al-Sihaha* kaže: „Al-sabâba je nježnost i tananost čežnje i njen žar... Al-Šabb je zaljubljenik koji čežne“ (Al-Zubaydī, 1965:181/3). Ovaj izraz u osnovi označava proljevanje i sipanje vode, bujicu. To je ljubav koja, poput bujice, zasipa srce zaljubljenog.

Al-išk (al-‘išk) označava opčinjenost i zavidljenost zaljubljenog ljubljenom i predstavlja pretjerivanje u ljubavi. To je ljubav koja zaslijepi osjećanja tako da zaljubljeni ne može spoznati nedostatke i manjkavosti voljene/og. Ibn Sina je napisao poslanicu o 'išqu u kojoj pojašnjava njena značenja i kaže da se ovo ne odnosi samo na ljude, već na sva druga bića, nebeska tijela, elemente, biljke i životinje. To je poput ljepote koja se ne može spoznati i

opisati (Al-Zubaydī, 1965:158/16). Izraz *'ašāqa* označava i zeleno drvo koje počinje vehnuti i čiji listovi počinju žutjeti, te mnogi smatraju da je i zbog toga zaljubljenik nazvan ovim imenom (Al-Zubaydī, 1965:159/16). To i jeste stanje snažno zaljubljenog. Arapski pjesnik, obuzet ljubavlju, doista predstavlja drvo uvehlih i požutjelih listova.

U arapskom jeziku postoji, mada je umnogome nadbrojan divanima ljubavne poezije, značajan broj djela o teoriji ljubavi. S obzirom na to, Lois Gifen ističe da u islamskom svijetu obično prevladava religiozni motiv, broj djela o teoriji mistične ljubavi nadmašuje onaj o teoriji profane (Gifen, 2005:9).

Navest ćemo najistaknutija klasična djela arapskih autora o teoriji ljubavi.

Risāla fī al-'iṣq wa al-nisa', čiji autor je Džahiz (Jâhiz) – u ovom ogledu autor raspravlja o značenju riječi 'išk i njenoj pravilnoj upotrebi, pokazujući da je strasna ljubav osjećanje koje u muškarcu pobuđuje samo žena i ništa drugo (Gifen, 2005:21).

Kitâb al-zahra Ibn Davuda jedno je od najznačajnijih djela o ljubavi u arapskoj književnosti. Također, veoma je značajan izvor mnogih ljubavnih pjesama. Knjiga se sastoji od sto poglavlja – u prvih pedeset autor piše o posljedicama ljubavi, a u drugih pedeset o raznim temama u poeziji.

I'tilâl al-qulûb, autora Muhameda b. Džafera b. Muhameda es-Samirija el-Haraitija (Muhammad b. Ja'far b. Muhammad al-Samirî al-Haraitî – umro 938. n. e., 240. h.). Ova knjiga mnogo više tretira odnos islama prema ljubavi i zaljubljenosti nego što tretira samu teoriju ljubavi. (Al-Haraitî, 2000)

Kitâb ar-riyâ', autora Abu Abdullah al-Marzubanija (Abū 'Abdullah al-Marzubânî).

Kitâb al-ma'sûn fī sirr al-hawâ al-maknûn, autora Ibrahima al-Hisrija (Ibrâhîm al-Hisrî, umro nakon 1022).

T'awq al-hamâma fī al-ulfa wa l-ullâf, autora Ibn Hazma (Ibn Hazm).

Rawḍa al-muhibbîn wa nuzha al-'âšiqîn, Ibn Kajim al-Dževzi.

Ovo su neki od najznačajnijih naslova klasične arapske književnosti koji tretiraju teoriju ljubavi. Detaljniji podaci o ovim djelima mogu se pronaći u predgovorima njihovih izdanja, a i Lois Gifen u svojoj knjizi *Profana ljubav u Arapa* donosi opširan spisak i analizu svih značajnijih djela napisanih o ovoj temi (Gifen, 2005:19-85).

Pored podjele zasnovane na period nastanka gazela, na prijeislamski i omajadski, postoji još jedna, na osnovu toga kako je gazel iskazao osjećanja pjesnika i šta je njegov cilj u suštini. Tako razlikujemo tri vrste gazela: al-gazal al-hisi (*al-ġazal al-hissī*) ili as-sarih (*al-sarih*) (hedonistički, osjetilni gazel, gazel o čulnoj ljubavi), al-gazal al-uzri (*al-ġazal al-udri*, pjesma platonske ljubavi) i al-gazal at-taklidi (*al-ġazal al-taqlīdī*, tradicionalni gazel). S obzirom na to da su ove dvije podjele isprepletene, da je svaka od ove tri vrste gazela postojala i u jednom i u drugom periodu, samo što je jedna od njih bila u određenom periodu dominantna, a druga manje zastupljena, nećemo ih posebno obrađivati, već će u govoru o prijeislamskom i omajadskom periodu biti riječi i o najznačajnim predstavnicima ove tri vrste ljubavne lirike.

3. Ljubavna poezija prijeislamskog perioda

Ljubavna pjesma je jedna od najstarijih formi u arapskoj književnosti. Glavni razlog njene starine je u tome što je ova tema povezana s ljudskom prirodom. Ona zauzima značajno mjesto u arapskoj poeziji u svim epohama i vremenima. Karakteristika prijeislamske kaside jeste da počine ljubavnim prologom (*al-nasīb*) u kojem pjesnik pjeva o napuštenom boravištu svoje drage, oplakuje ta staništa i daje opise voljene osobe (Mahmūd, 8). Sama reč *nasīb* (*al-nasīb*) označava, u staroj arapskoj književnosti, elegični zaseban žanr, kao što su i pjesme hvale, satire i samohvale. Glagol *nasaba* znači pjevati o ljepoti žene, *nesīb* je ljubavna pjesma u kojoj je žena inspiracija (Lewis, 1991:1028/2; Al-Rafīf, 2005:75/3). To je *al-ġazal al-taqlīdī* (tradicionalni gazel), koji je najzastupljenija forma gazela u prijeislamskoj poeziji. Ovaj dio, kao uvodni dio većine prijeislamskih kasida, formalno je bio uklopljen i ukomponovan u cjelinu kaside, ali je tematski bio potpuno nezavisan u odnosu na druge dijelove pjesme.

Govoreći o ovoj vrsti gazela, Sulejman Grozdanić kaže: „Na početku kaside nalazi se lirski ljubavni preludij. U njemu pjesnik, koji je najčešće na putovanju sa svojim drugovima, opet najčešće s dvojicom, zastaje na mjestu gdje je nekada bila njegova draga. Ostaci davnašnjeg života i boravišta ljudi još su vidljivi. Iskopani žljebovi, nagorjelo kamenje i drugi tragovi ljudskog prebivanja bude pjesnikove uspomene. On se često pita da li je to zaista njeno nekadašnje boravište, a potom, gdje li se ona sada nalazi. Pri tome

ga obuzima silna čežnja. Trenutkom zastoja pjesnik se koristi da opiše svoju draganu, da kaže kako je uživao u njenim čarima. U okviru ovog uvoda pjesnik s tugom prati karavanu kako odlazi i odnosi njegovu ljubav u beskrajne daljine pustinje“ (Grozđanić, 1975:40). Evo nekoliko primera gazela u prijeislamskim kasidama:

*Stanite da plaćemo sjećajući se drage i logora njenoga
Što bijaše nekad ovdje usred nepregleda pješčanoga.
Posvuda su vidljivi, nezameteni ostaci njegovih,
Iako su pjeskom usrdno tkali južni i sjeverni vjetrovi.
Gle, tragovi blistavo-bijele gazele po dvorištu su njezinome
I po koritu, a ti brabonjci nalik su zrnevlju biberovome.*

Drugi, prijeislamski pjesnik Tarafa b. Abd, kaže:

*Za Havlom ostadoše tragovi u pješčanoj ravnici,
Ukazujući se jasno kao tragovi tetovaže na nadlaktici.
Prijetelji moji pored mene deve zaustaviše,
„U očajanju ne toni, već se muški drži“, oni rekoše.
A sjećam se kada su nosiljke moje drage zorom odlazile
I dolinama nepreglednim kao lađe ogromne plovile.*

(Duraković, 2004:44)

Ono što je karakteristično za prijeislamski gazel jeste upotreba *toposa* (ar. *Atlâl*, lat. *Locus amoenus, topus*), pjesničke slike ili postupka koji se često koristi u pojedinim žanrovima. Vještina iznalaženja i upotrebe općih mjesta u evropskoj književnosti datira još iz antike kada se i izdvaja posebna grana retorike – topika. U početku je ovaj postupak bio korišten isključivo u pravnom i političkom diskursu, da bi kasnije prešao i u sferu poezije. Toposi u poeziji, pa tako i u prijeislamskom nesibu, uglavnom su vezani za prirodu. Posebno je, kasnije, ovaj postupak vezan za ljubavni liriku i odnosi se na opis izmišljenog i imaginarnog pejzaža. U evropskoj književnosti, ustaljeni elementi su šuma, razgranato drvo, izvor bistrog potoka, livada sa stadom koje pase, pastir i pastirica koji čuvaju stado, pjevanje ptica itd. (Popović, 2007:739-340). U arapskoj književnosti, ustaljeni elementi su nagorjelo pustinjsko kamenje, pješčane dine, pustinjski brežuljci, doline, koji veoma često imaju i svoja imena, koja pjesnik neizostavljivo navodi, ostaci boravišta, tragovi vatre, tragovi deva, krda divljih krava i krotkih gazela koje naseljavaju ta mjesta nakon odlaska drage i njenog karavana.

Funkcija spomenutih poetskih toponima jeste dodatno isticanje takozvane *poetske nostalgije* koja prožima lirski prolog. Tako se spominjanjem poznatih mjesta u potpunosti privlači pažnja

onih koji slušaju i priprema ih se na najbolji način za nastavak pjesničkog putovanja do njegovog konačnog cilja. Na ovaj se način potvrđuje Ibn Kutejbin (Ibn Kutayba, umro 889. godine) stav da pjesnik nesibom želi ovladati srcem i osećajima auditorijuma kako bi ga sigurno doveo do željene poente (Meissami, 1998).

Spominjanje toponima je bilo toliko izrazito da je kod Harisa b. Hilize (Harit̄ b. Hilliza), naprimjer, u nesibu u samo tri bejta distiha navedeno dvanaest toponima:

*A sretali smo se na Šamau, brdu kamenitome,
I na Al-Halsai, najbližem boravištu njenome.
Zatim na Al-Muhajjatu, Al-Sifahu, Al-Anaku,
Na Azibu i Al-Vafau, te na mjestu Fitaku:
U lugovima Al-Kate, kroz Al-Šurbuba dolinu,
Na Al-Abla bunaru i na brdu Al-Šubetanu.*

(Duraković, 2004:136)

Pored upotrebe toponima, česta je upotreba i brojnih, kasnije već ustaljenih, imena žena o kojima pjesnik pjeva.

U prijeislamskom periodu ljubavna lirika se kretala u više pravaca, koje je nužno spomenuti i o njima nešto kazati. Prvi od ovih smjerova jeste pjesma o osjetljivoj i čujnoj ljubavi – hedonistička (al-ġazal al-hissi). Većina prijeislamskih pjesnika pjevala je o ljubavi prema ženi i opisivala je deskriptivnim sredstvima koji su izvirali iz suštine prijeislamske sredine i primjetno je da je to vodeća forma gazela u tom periodu. Malo je pjesnika koji u svojim pjesmama na taj način ne opisuju svoje voljene osobe.

Mnogo je primjera u prijeislamskoj poeziji gdje pjesnik svoju voljenu poredi s nekim stvarima, predmetima i pojavama iz ambijenta pustinje i beduinskog života (Bakkâr, 1971:14).

Treba napomenuti da je veoma čest simbol nedostižne ljepote, neuhvatljive čežnje i čedne djevojke upravo gazela. Nezaobilazna je i etimološka veza riječi *gazel* i *gazela*. Također, kod Ibn Abi Sulme (Ibn Abi Sulmâ) primjećujemo da on opisuje i upoređuje svoju dragu, njene oči, njihovu krupnoću s očima divljih krava i gazela, upoređujući ih, također, s biserima i draguljima s dna mora (Al-Duhhân, 1981:28). Također, veoma često se događa da pjesnik lice svoje drage upoređuje sa suncem, mjesecom, zvijezdama ili sazvježdima (Al-Bastâî, 1937:24).

Prijeislamski pjesnik se, prije svega, zadržava na tjelesnom opisu drage. Veoma je rijetko, skoro nemoguće, u prijeislamskoj poeziji susresti moralne opise žene. „Dovoljno je, što ovdje

zapažamo, kako se pjesnik nije zadržavao ni na jednom svojstvu ljepote u duhovnom/moralnom značenju, već sva svojstva njegove drage koja su mu privlačila pažnju bila su isključivo čulna. On se zadržavao na svakom njenom dijelu, od glave do pete, dajući nam idealnu sliku svakog dijela tijela“ (Duraković, 2007:158).

Šukri Fejsal (Šukrī Faysal) zapaža da prijeislamski pjesnik nije razlikovao postojanje dvije ljepote: ljepotu tijela i ljepotu duše, za njega je ljepota jedna. Prema mišljenju Bekkara Y. H. suštinski razlog nepostojanja moralnog opisa žene u prijeislamskoj poeziji je to „što nije postojala prilika da pjesnik živi s onom o kojoj bi pjevao i tako je upoznao. U rijetkim prilikama to bi bili kratki susreti ili pogledi iz daljine.“ Iz ovakvog stava pjesnika vidi se njegov odnos prema ljepoti i ženi uopće. Žena prijeislamske pjesme je bijele puti, duge i crne kose, blistavih zuba, dugog i blistavog vrata, i ta slika se javlja u skoro svim kasidama prijeislamskog perioda.

Za prijeislamskog pjesnika, ljubav i žena o kojima pjeva u pjesmi su samo jedna sekvenca u čitavom nizu pustinjačkog krajolika kojim se u svojoj pjesmi kreće, samo jedan segment o kojem pjeva u svojoj kasidi. To je takav gazel, kako zapaža Taha Husein, koji ne pjeva o „praktičnoj“ ljubavi, već je to jedna od formi arapske književnosti, kao što su i medh – panegirik (madh), hidža – rugalica (hiġa') i druge forme koje su u to vrijeme bile zastupljene u arapskoj književnosti (Tâha, 1925:188/1).

Nakon uvodnog prologa motiv ljubavi se, uglavnom, gubi iz prijeislamske kaside. Pošto ga je pjesnik iskoristio da skrene pažnju na svoje pjevanje, on nastavlja s drugim slikama svoga putovanja, opisuje pustinjačku kišu, poput Imrul Kajsja, ili konja, krda deva, vojne podvige, poput 'Antare, i slično. Takav način pjevanja čini ovaj uvodni gazel *tradicionalnim gazelom (al-ġazal al-taqlīdī)*.

Isto tako, žena je u prijeislamskoj poeziji „bez glasa“, nemamo dijalog i razgovora s njom, ne možemo saznati kakva je osjećanja ona gajila prema pjesniku. Izuzetak je nekoliko stihova Imrul Kajsja koji prikazuju dijalog s jednom od svojih ljubavnica.

Ono što se kasnije u nauci o književnosti naziva *al-ġazal al-'udrī* (uzritski gazel, pjesma o platonskoj ljubavi), vuče svoje korijene još iz prijeislamske književnosti, iako je znatno manje zastupljen od prethodno spomenutog gazela. Naravno, ova ljubavna pjesma nije bila ono što je bila uzritska ljubavna pjesma s kraja VII i početka VIII stoljeća (kraj I i početak II stoljeća po Hidžri), jer ne posjeduje tu ljubavnu žar „u kojoj pjesnikovo tijelo ključa“ i pati

kao što je to bio slučaj s kasnijom uzritskom pjesmom. El-Bekkar navodi kao razlog toga činjenicu da priroda i životne okolnosti tog perioda nisu dozvoljavale razvijanje takve ljubavi (Bakkâr, 1971:20).

Kao izuzetak od ovog pravila možemo navesti najistaknutijeg predstavnika ove ljubavne lirike, Antaru b Šadada ('Antara b. Šad'd), snažno zaljubljenog u svoju rođaku Ablu ('Abla). Zbog spleta društvenih okolnosti, ova ljubav je bila nemoguća. Tako Antara čitav svoj život provodi žaleći neostvarenu ljubav ('Abbūd, 2007:130-156/2).

Antarin stil u pjevanju gazela nije poput gazela do sada spomenutih prijeislamskih pjesnika. On ne opisuje ljepotu žene, on opisuje osjećanje ljubavi u kojem grca srce zaljubljenog pjesnika (Al-Duhhân, 1981:30). Antara ne usmerava svoju pažnju samo fizičkoj ljepoti, on govori i o svome stanju zaljubljenosti i opčinjenosti voljenom Ablom. Kao ilustraciju ćemo navesti nekoliko stihova u kojima Antara pjeva o svojoj ljubavi:

*Dobro koje činim svi grijehom smatraju,
Sva moja djela u pokuđena i mahane svrstavaju.
Od voljene moje, jedino mi je daljina preostala,
A drugi je pored nje, u blizini njenoj.
Svskog dana zaljubljeni traga za lijekom od ljubavi,
Ali od voljene nikada lijek ne može naći.
Kao da vrijeme voli moju dragu,
A ja nad vremenom bdim.
Samo kopita mojih konja i topot njihov, Abla,
Liječi i smanjuje boli mome srcu sjetnom.*

(Antara, 1993:27)³

Antara također pjeva:

*Povjetarče Hidžaza, da nije tvoje nježnosti,
Moje srce bi u plamenu ljubavi istopilo se.
Svojim dahom što iz grudi puštam, grijem te,
A Ablica draga svojim prisustvom mirisom te ispunjava.
Slušam goluba što na grani tužno guguče,
Pa mi nježnost i tuga njegovu žal u srcu bude.
Golube, što si se na grani svio, kada bi poput mene bio,
Kada bi u ljubavi izgarao, i svježna grana na kojoj stojiš bila
bi suha.
Pa prepusti tugu i ljubavne boli onome što voli,*

---

³ Prijevod stihova kod kojih je izvor naveden na arapskom sačinio je autor teksta.

Onome što mu se srce u ljubavnom boli topi i nestaje.

(Antara, 1993:27)

Kao što se vidi iz primjera, 'Antarina poezija je ispunjena motivima platonske ljubavi, bola i ljubavne patnje za voljenom Ablom. Suština njegovog pjevanja o ženi i ljubavi fokusira se upravo na tu bol, čežnju i žal za voljenom i ne ističe u prvi plan njen fizički izgled i karakteristike.

4. Ljubavna poezija omajadskog perioda

Pored tzv. političke poezije, koju su predstavljala trojica najpoznatijih pjesnika omajadskog perioda, značajno mjesto i veliki renome u pjesničkim krugovima imao je i gazel koji se u ovom periodu znatno raširio. Taha Husein navodi da je ova pojava imala ekonomske, političke i društvene uzroke te opširno govori o ovim uzrocima (Tâha, 1925:189-191/1).

Sve tri vrste gazela koje susrećemo u prijeislamskom, susrećemo i u omajadskom periodu. Istu podjelu, doduše, terminološki malo različitu, navodi i Taha Husein, koji kaže: „Kada je omajadska ljubavna pjesma u pitanju, ja je dijelim na tri vrste: prva vrsta su pjesme uzritskih pjesnika, koji pjevaju o platonskoj i čednoj ljubavi. Takvi pjesnici su Džemil (Ġamīl), Urva ('Urwa), Kajs b. Zerih (Qays b. Zerīh), Medžnun (Mağnūn) i drugi. Druga vrsta ljubavne pjesme je ona koju pjevaju pjesnici koje sam ja nazvao *muhakikunima* (muhaqiqūn) ili onim pjesnicima čija ljubav je ostvarena. Oni pjevaju o ljubavi i o praktičnom uživanju u toj ljubavi. Tako je shvataju svi ljudi. Predstavnik ovog žanra je Omer b. Abu Rebi'a ('Umar b. Abī Rabī'a). Treća vrsta je obični gazel, čija jedina funkcija jeste oponašanje prijeislamskog *nesiba*“ (Tâha, 1925:187/1).

S obzirom na to da dvije vrste ljubavne pjesme, najzastupljenije u omajadskom periodu, nastaju u različitim društvenim uslovima, mnogi historičari i teoretičari arapske književnosti su skloni podjeli gazela na dvije vrste, s obzirom na različite socio-kulturne sredine u kojima su nastajali; na gradski i pustinjski gazel, stavljajući znak jednakosti između gradskog i hedonističkog gazela i pustinjskog i uzritskog, odnosno platonskog i čednog gazela (Gabrijeli, 1985:100; Tâha, 1925:188).

Pored ove dvije vrste gazela, susrećemo se i s trećom koju spominje Taha Husein, a to je tradicionalni gazel, odnosno gazel koji se naslanja na formu prijeislamske kaside i kome je jedina

funkcija očuvati tradicionalnost i oblik tih kasida. Ovaj gazel prepoznajemo kod „omajadske trojke“ Džerira (Ġarīr), Farzadaka (Farzadaq) i Ahtala (Ahtal). Njihova poezija u osnovi nije bila ljubavnog karaktera, ali je nesib, ljubavni prolog, korišten u kontekstu slijeđenja prijeislamske poezije. Taha Husein ističe da je svrha ovog gazela da prenese sliku prijeislamskog vremena i očuva tradiciju koja je postojala. Tako u djelima trojice velikih omajadskih pjesnika nalazimo oplakivanje ostavljenih boravišta i domova drage, poziv da se prenesu pozdravi njoj i njenoj porodici (Ġarīr, 1986:48). Također, ona obiluje već poznatim imenima i nazivima mjesta koje imamo i u prijeislamskoj književnosti (Ġarīr, 1986:48).

U ovom kontekstu je i jedna od Ahtalovih kasida, izrečena po uzoru na slavnog Kaba b. Zuhayra (K'ab b. Zuhayr), koji kaže:

*Otišla je Suad, a oči su opijene,
Zdravo tijelo bolest pogodi, usud je ljubavi njene.
Moje srce se od ljubavi silne razboljelo,
A tijelo, sjetivši se nje, krhko je postalo.
I ako nekada pomislim i sebi kažem: Daleko je,
Sjećanje na nju se vrati i srce mi u okove obuzme.*

(Ahtal, 1994:232)

Ahtal ovu svoju kasidu počinje klasičnim nesibom, a pjesma je, u suštini, rugalica iznesena protiv plemena Benu Kelb (Ban al-Kalb).

Isti stil nalazimo i kod Ferzedeka (Farzadaq), koji na početku svoje kaside poziva da se stane na ostacima boravišta. On je u svojoj kasidi objedinio pozive trojice prijeislamskih pjesnika: Imrul Kajsa, Antare i Tarafe:

*Hajdemo se sakupiti na ostacima čiji tragovi su iščezli,
Na ostacima koji riječi nikakve ne mogu izustiti.
Tu pored mene prijatelji moji stoje, dok ja
obrise tragova gde je dom bio prepoznajem.
I govore mi: Druže, u očajanje ne padaj,
Čini im se da suze ljubavlju opčinjenog u oku mi vide.*

(Farzadaq, 1987:524)

Ova kasida je panegirik izrečen o jednom plemenu Banu Šajban (Banu Šaybân) i njihovom pjesniku, ali počinje klasičnim nesibom gdje, ne samo u stilu, već i u leksici, oponaša prijeislamske pjesnike.

U prijeislamskoj poeziji nalazimo nesib – uvodni ljubavni prolog koji, na osnovu konvencija, dolazi na početku svake kaside.

U omajadskom periodu ova forma se povlači pred nekonvencionalnim oblicima ljubavne pjesme. U njima se, kako Gabrijeli ističe, nakon uvoda ne gubi ljubavni motiv, već se održava, razvija i dominira do samog svršetka (Gabrijeli, 1985:100). U ovom periodu srećemo i kratke „isječke“ koji nemaju formu kaside i brojni su kod pjesnika gazela.

4.1. Gradska/hedonistička ljubavna pjesma

Dolaskom islama i njegovom ekspanzijom, u gradovima na Arabijskom poluostrvu dolazi do značajnijih civilizacijskih i kulturnih pomaka.

Meka i Medina, kao glavni vjerski centri mlade islamske države, postaju centar nove buržoazije i aristokratije, gdje u tom novom društvenom miljeu žena, koja je u prijeislamskom društvu bila na margini, dolazi u središte, kako društvenog života, tako i u pjesmama brojnih pjesnika. Brojni historičari književnosti poput Dajfa navode da je u drugoj polovini VII stoljeća u ova dva grada stanovništvo živjelo u velikoj raskoši i bogatstvu. Sve to je uticalo na formu i karakteristike gradskog gazela koji je nastajao u tim gradovima. Tako je gradski gazel bio pod snažnim utjecajem muzike i pjevanja. Sve češće se izvodio uz muzičke instrumente i kroz melodiju pjesme. Pjesnici ovog gazela pribjegavaju jednostavnom stilu, laganoj rimi kako bi se pjevačima pružila bolja prilika da ih ljepše otpjevaju. Utjecaj muzike se ne svodi samo na spomenuto, već su pjesnici koristili i lahke i melodične riječi koje su prijale ušima slušalaca. Ovo je bio veoma snažan podsticaj u čišćenju i eliminisanju stare pustinjske leksike iz arapskog jezika (Dayf, n. d.:182-185, 348).

Ovaj gazel ne samo da se od prijeislamskog razlikuje po svojoj muzikalnosti i stilu, već se razlikuje i u značenju. U gradskom gazelu omajadskog perioda primarno mjesto ne zauzima posmatranje napuštenih boravišta pjesnikove drage, plač nad tim boravištima i slični motivi koje nezaobilazno nalazimo u prijeislamskoj poeziji. U ovom gazelu se susrećemo s primarnim opisom stanja ljubavi i zaljubljene osobe (Dayf, n. d.:348).

Najmarkantniji pjesnik ovog perioda je Omer b. Abi Rabia ('Umar b. Abī Rabi'a, umro oko 720. g.). Za njega se može reći da je jedan od najvećih, ako ne i najveći liričar u arapskoj književnosti. Takvim ga opisuje i Taha Husein: „Ne samo da ćemo kazati da je Omer b. Abi Rabia najveći među autorima ljubavne

lirike omajadskog perioda, nego, apsolutno, možemo tvrditi da je on najveći pjesnik ljubavne lirike u cjelokupnoj arapskoj književnosti“ (Tâha, 1925:293).

Taha Husein svoj stav argumentuje time što je gazel, kao nezavisna forma i, uslovno rečeno „škola gazela“, postojala jedino u omajadskom periodu. Kao što je već naglašeno, u prijeislamskom periodu gazel nije bio nezavisan, već je predstavljao samo „pjesničko sredstvo koje vodi imaginarnom cilju kojim pjesnik putuje“ (Tâha, 1925:294/1). Za Brokelmana, „Omer b. Abu Rabi'a je rodonačelnik nezavisnog gazela, prvi koji je ovu pjesničku formu razvio u nezavisnu umjetničku formu, nakon što se u drevnoj arapskoj odi zadržavala samo na uvodnom ljubavnom prologu. Bez sumnje, on je dao snažan impuls ovoj umjetničkoj formi, jer je ona bila jedina forma koja je odgovarala njegovoj prirodi“ (Brockelmann, 1898:47).

Zbog svog utjecaja i značajnog mjesta, Omer b. Abi Rebia je u literaturi veoma često sinonim gradske ljubavne lirike, te se taj, gradski gazel ili gradska ljubavna lirika po njemu i nazva *omeristika* (Mahmūd, n. d.:20; Duraković, 2007:230-232).

Iako se u prvi mah čitaocu očito nameće tjelesnost, čulnost i erotika gazela Omera b. Abi Rabi'e, oni u cjelini oslikavaju jedan kompleksan svijet ljubavi. Simbolički, tijelo predstavlja samo kapiju kroz koju pjesnik želi proći da bi dotakao najuzvišenije predjele ljubavi kao ideala. Taj je put je let obilježen neprestanim ljubavnim avanturama koje se čine jedinim ciljem pjesnika. Ljubav tako postaje igra ispunjena brojnim preprekama. U toj igri, što je veći broj žena, veće su mogućnosti i prilike da se dalje odmakne na beskrajnom putu ljubavi. Na njemu Omer b. Abi Rabi'a kreira brojne strategije zavodjenja, osvajanja i napuštanja žena, sve s ciljem da se otkrije ona *savršena*, odnosno da se u punini ukaže njegov „estetski ideal“ (Simić, 1972).

U savremenoj psihologiji donžuanizam se definiše kao kompleks koji proizilazi iz konstantnih ličnih frustracija nastalih usljed intimnih odnosa sa ženama. Tužna ljubavna priča koja se završila slomljenim srcem ili traumatično seksualno iskustvo mogu biti u korijenima ovog muškog kompleksa.

Ono što je nužno naglasiti, u odnosu na prijeislamsku poeziju, u svijetu Omera b. Abi Rabi'e žena više nije na margini, nije samo jedna sekvenca o kojoj pjesnik pjeva, žena postaje mnogo bliža samom centru dešavanja. Međutim, Ibn Abi Rabi'a taj centar i dalje zadržava za sebe, ne hvali druge, ali ističe sebe, dok

je žena *druga* slika njegovog svijeta. Tek u uzritskoj ljubavnoj lirici žena će zauzeti ključno mjesto u pjesnikovom svijetu. I ne samo to, Omer sada pjeva o drugoj i drugačijoj ženi. To više nije ona prijeislamska žena pustinje, to je sada moderna i civilizirana žena Meke i Medine. To je žena utonula u pompu i raskoš nove civilizacije, u odjeću i odore novog sistema (Ḍayf, 1987:224-230).

Katkada i u poeziji Omera b. Abi Rabi'a nalazimo stihove u kojima se spominje imaginarni pejzaž i boravišta drage, s elementima atlala. Jedan od najupečatljivijih primjera prijeislamskog *atlala* jesu sljedeći stihovi:

*Zastani pored doma čiji tragovi su nestali,
Koje su kiše i vjetrovi potrali.
U Ardatanu kroz koji je bujica tekla, pa
Sve do Karine, a i Busura stigla.
Prizor mjesta koje su stanovnici njegovi ostavili,
A divlje krave i krotke gazele naselili...*

(Ibn Abi Rabi'a, 1996:133-134)

U ovim stihovima primjetne su neke karakteristike prijeislamskog gazela, od *atlala*, preko tzv. *pjesničke geografije*, gdje se susrećemo s desetinama toponima koje pjesnik spominje, pa do navođenja imena njegovih voljenih. Dakle, Omer b. Abi Rabia se nije u potpunosti odrekao prijeislamskog gazela, nije se u potpunosti odrekao forme koju je on imao u prijeislamskom periodu, već ga je, kao što je već naglašeno, osamostalio i dao mu primarni značaj u svojim pjevanjima, predstavljajući ga sada na svoj način i doživljavajući ga sa svog aspekta. Omer je taj početak koji možemo naći u nekim kasidama, a koji je sličan prijeislamskom, preokrenuo u svoju korist. I pored prisustva spominjanja mjesta rastanka i sjećanja, u Omerovoj poeziji nema tuge i bola zbog odlaska njegove drage. U njegovoj pjesmi je on taj koji ostavlja. Sada je žena ta koja pati na rastanku, koja ga moli da ne kida uže ljubavi koje ih veže. Potpuno suprotna situacija onoj iz prijeislamskog perioda. Dakle, u Omerovim pjesmama pjesnik nije ašik ('ašiq), pjesnik nije zaljubljenik, već je pjesnik ma'šuk (ma'šūq), onaj ko se voli i za kime se čezne (Ḍayf, 1987:232-233).

4.2. Uzritska ljubavna pjesma

Uzritska poezija je poezija arapske pustinje. To je poezija u kojoj beduinski pjesnik iskazuje svoja iskristalisana i istančana osjećanja ljubavi, čežnje, ljubavnog žara i bola prema svojoj

dragoj, jedinom cilju svih njegovih stremljenja, ali, ujedno, i jedinom izvoru njegovog bola i patnje. To je poezija čiste, nepatvorene, ali stilizirane platonske nematerijalizirane ljubavi, koja nagoni pjesnika da luta pustinjskim prostranstvima, goneći svoje stado, pjeva o svojoj dragoj, a nerijetko, zanesen tom ljubavlju, gubi i razum. Tako je malo onih koji su čuli za Kajsu, ali teško je naći nekoga da nije čuo za Medžnuna (čovjeka pod utjecajem džina, obuzetog, poludjelog). To je ime koje ga mnogo jasnije predstavlja i mnogo upečatljivije opisuje od ovog prethodnog. Ova poezija nam pjeva o neizmornoj žudnji pjesnikovoj da ugleda svoju voljenu, to je takva žeđ i takva želja koja se ne može ničime ograničiti. Njegova voljena je njegova zvijezda na nebu, koja se krije iza oblaka, on je neprestano doziva pjevajući o ljubavnom bolu, koji može samo ljubavlju biti izazvan. On pjeva o patnjama s kojima se ne mogu uporediti nikakve druge patnje. Prolaskom godina, protokom vremena, njegova ljubav ne jenjava, već on svoju dragu sve više voli. Budan je se sjeća, a dok spava, sanja je. On počinje stariti, ali ljubav prema njoj u njegovom srcu je i dalje mlada i živahna. Možda ovu ljubav najbolje opisuje legenda koju je i Hajne prenio u svojoj pjesmi, *Der Asra*, da su se pripadnici ovog plemena predstavljali: „Mi smo iz naroda koji umire kada ljubi.“

Ova poezija veže se za arapsko beduinsko pleme Benu Uzra, jedno od mnogobrojnih ogranaka plemena Kuda'a. Naseljavali su sjeverni Hidžaz, pustinjski predio Arabijskog poluostrva i njihove nastambe su se nalazile u Vadu al-Qura (Dolina sela). Ova dolina je bila bogata datulama i Uzriti su živjeli u prilično povoljnim uslovima, a ni seljenja, koja su karakteristična za beduine, nisu bila toliko česta.

Prostor nastanka ove poezije znatno se razlikuje od prostora nastanka gradskog gazela. Ova poezija je, kako ističe Dajf, nastala u atmosferi u kojoj je živio beduin, daleko od modernog života koji se odvijao u gradovima poput Meke i Medine, daleko od hedonističke ljubavi koju su njegovali gradski pjesnici poput Al-Ahvasa (Al-Ahwas) i drugih. Zbog toga beduinskom pjesniku nije bliska gradska ljubav, nije mu bliska ljubav koja ga vodi u zadovoljenje strasti i prohtjeva (Dajf, n. d.:359).

Mnogo je pjesnika koji pripadaju ovoj plejadi. Ono što je karakteristično za njih jeste da svaki od njih, uz svoje ime, nosi i ime svoje voljene. Tako imamo: Džemila i Busejnu, Medžnuna i Lejlu, Kusejru i Azu, Urvu i Afru, Tewba i Lejlu al-Ahalija, Zu al-

Rummu i Maju. I ne samo to, već su u naslovima divana njihova imena vezana genitivnom vezom te, u bukvalnom prevodu tih naslova, imamo Lejlinog Medžnuna, Azinog Kusejra, Busejninog Džemila.

Zaključak

U dosadašnjem izlaganju dali smo kratak prikaz ljubavne lirike u prijeislamskom i omajadskom periodu, stavivši akcenat na najznačajnije pravce i autore u gazelu tih perioda. Nastanak, razvoj i karakteristike ove poezije u uskoj su vezi s prirodom samog pjesnika, kao i mjestom nastanka. Na osnovu toga razlikujemo gradski i pustinjski gazel. S aspekta stilskih osobnosti, kao i pjesnikove posvećenosti cilju svoga pjevanja, gradski gazel se izjednačava s hedonističkim, a pustinjski s uzritskim, odnosno platonskim gazelom. Korijeni gazela sežu do ranih perioda i početaka arapske književne tradicije. I najstarije pjesme koje danas imamo pred sobom počinju uvodnim ljubavnim prologom, koji je u prijeislamskoj kasidi imao nezaobilazno mjesto na samom početku kaside i predstavljao je uvod u dalje pjesnikovo pjevanje.

Ljubavna pjesma prenesena je i u omajadski period, ali u novoj formi i s novim jezičko-stilskim osobnostima, a omajadska epoha je također period osamostaljenja gazela kao zasebnog pjesničkog žanra. Time gazel dobija zasluženno mjesto u arapskoj književnosti i u budućnosti će veoma rijetko imati ulogu iz prijeislamske kaside, kada je bio samo jedna sekvenca u pjesnikovom pjevanju.

Literatura

1. 'Abbūd, Š. (2007) *Al-'Ašiqūn*. Bejrut: Favo sarl.
2. Ahtal (1994) *Dīwān*. Bejrut: Dār al-kutub al-'ilmiya.
3. 'Antara, b. Š. (1993) *Dīwān*. Bejrut: Dār al-kitāb al-'arabī.
4. Bakkār, Y. H. (1971) *Itiğahāt al-gazal fi al-qarn al-tānī al-hiğrī*. Kairo: Dār al-ma'ārif.
5. Al-Bastā'ī, F. (1937) *Al-Ši'r al-ğāhilī*. Bejrut.
6. Brockelmann, C. (1898) *Geschichte der arabischen litteratur*. Welmar: Emil Felber.
7. Ḍayf, Š. (1987) *Al-Tatawwur wa al-tağdīd fi al-ši'r al-umawī*. Kairo: Dār al-ma'ārif.
8. Ḍayf, Š. (n. d.) *Tārīh al-adab al-'arabī, al-'asr al-islāmī*. Kairo: Dār al-ma'ārif.

9. Al-Duhhân, M. S. (1981) *Al-Gazal*. Kairo: Dâr al-Ma'ârif.
10. Duraković, E. (2004) *Muallaqe – sedam zlatnih arabljanskih oda*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.
11. Duraković, E. (2007) *Orijentologija*. Sarajevo: Tugra.
12. Farzadaq (1987) *Dīwân*. Bejrut: Dâr al-kutub al-arabī.
13. Fayruzabâdī, M. M. b. J. (1995) *Al-Qâmūs al-muhīt*. Bejrut: Dâr al-fikr.
14. Gabrijeli, F. (1985) *Istorija arapske književnosti*. Sarajevo: Svjetlost.
15. Ğamīl, B. (2008) *Dīwan*. Bejrut: Dâr al-râtib-l-džami'iyye.
16. Ğarīr (1986) *Dīwân*. Bejrut: Dâr Bayrut.
17. Al-Ğawharī (n. d.) *Al-Sihâh*.
18. Al-Ğawziyya, I. Q. (1999) *Rawda al-muhibîn we al-nuzha al-'âšiqîn*. Bejrut: Dâr al-turât.
19. Gifen, L. (2005) *Profana ljubav u Arapa*. Beograd: Prosveta.
20. Grozdanić, S. (1975) *Na horizontima arapske književnosti*. Sarajevo: Svjetlost.
21. Ibn Abi Rabi'a (1996) *Dīwân*. Bejrut: Dâr al-kitâb al-arabī.
22. Kutayir (2004) *Dīwan*. Bejrut: Dâr al-kitâb al-'arabī.
23. Lewis, B. (1991) *The enciclopaedia of Islam*. Leiden: E. J. Brill.
24. Maġnūn (2008) *Dīwân*. Bejrut: Dâr al-kitâb al-'arebī.
25. Mahmūd, S. a.-d. (n. d.) *Al-Gazal fī al-šī'r al-arabī*. Bejrut: Dâr al-râtib al-gama'iyya.
26. Meissami, J. S. (1998) Places in the Past: The Poetics/Politics of Nostalgia. *Edebiyat*, pp. 63-106.
27. Popović, T. (2007) *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art.
28. Al-Rafi'ī, M. S. (2005) *Târīh al-adab al-Arab*. Bejrut: Dâr al-kitâb al-arabī.
29. Simić, V. (1972) Višeznačnost ljubavi u poeziji Omera ibn Abi Rebire – pokušaj tematskog određivanja. *Filološki pregled*, I-VII, str. 58.
30. Tâha, H. (1925) *Hadīs al-arbiâ'*. Kairo: Dâr al-ma'ârif.
31. Al-Zubaydī, M. M. a.-H. (1965) *Tâg al-'arus*. Kuvaj: Vizarat al-iršâd wa al-anba'.

AL-GHAZAL – ARABIAN LOVE POEM IN THE PRE-ISLAMIC AND UMAYYAD PERIOD

Rebronja Semir, PhD, Senior Assistant

Abstract

The paper treats the Arabic love poetry and its main features in the pre-Islamic and Umayyad period. The formation, development and characteristics of this poetry are closely related to the nature of the poet, as well as the place of its origin. Based on this, we distinguish between urban and desert ghazals. From the point of stylistic peculiarities, as well as the poet's commitment to the aim of his poetry, urban ghazals are equalled with hedonistic and desert ghazals with uzrit or Platonic ghazals. The origins date back to the early periods and the beginning of the Arabic literary tradition. And the oldest poems that we have today begin with an introductory love prologue, which had a significant place at the very beginning of the pre-Islamic kasidah and was a prelude to further poet's singing.

The love poem was transferred to the Umayyad period, but in a new form and with new linguistic-stylistic peculiarities, and also, the Umayyad epoch was the period of independence of ghazals as an independent poetic genre. This has put the ghazal in a rightful place in Arabic literature and in the future it will very rarely have the role from the period of a pre-Islamic kasidah, when it was only one sequence in the poet's singing.

Keywords: ghazal, love poetry, kasidah, hedonistic ghazal, platonic love

د. سمير ريبرونا - كلية التربية الإسلامية - زنيتسا

الغزل في العصر الجاهلي والعصر الأموي

الخلاصة:

يتناول البحث شعر الغزل العربي وملاحظه الرئيسية في العصر الجاهلي والعصر الأموي. يرتبط نشوء هذا الشعر وتطوره وخصائصه ارتباطا وثيقا بطبيعة الشاعر نفسه والبيئة التي نشأ فيها هذا الشعر. وبناءً على هذا نميز نوعين من الغزل: الغزل الحضري والغزل الصحراوي. ومن الناحية الأسلوبية ومن حيث هدف الشاعر لشعره، فالغزل الحضري فهو يتساوى بالغزل الحسيّ الصريح، والصحراوي بالأفلاطوني.

تعود جذور الغزل إلى وقت مبكر وبداية تراث الأدب العربي. وأقدم الأغاني التي لدينا اليوم تبدأ بالمقدمة عن الحب التي كانت تمثل عنصرا محوريا في القصيدة الجاهلية في تمهيد القصيدة وهي انطلاقة إلى شعر الشاعر.

ونقلت قصيدة الحب إلى العصر الأموي، لكن، في شكل جديد وخصائص لغوية وأسلوبية جديدة. وكذلك، الحقبة الزمنية الأموية هي فترة استقلال الغزل باعتباره نوعا شعريا مستقلاً. وبهذا حقق الشعر الغزلي مكانته الطبيعية في الأدب العربي، وفي المستقبل قلما كان يذكر الدور الذي كان لشعر الحب في القصيدة الجاهلية، إذ كان يمثل جزئية واحدة في شعر الشاعر.

الكلمات الأساسية: الغزل، شعر الحب، قصيدة، الغزل الحسيّ الصريح، الحب الأفلاطوني.